

تحلیل فضایی فقر و محرومیت با رویکرد ارتقا توانمندی مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی

مهدی محمدنژاد^۱

کارشناسی ارشد برنامه ریزی منطقه ای، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران

m_surv۶۵@yahoo.com

اسفندیار زبردست

استاد دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

zebardst@ut.ac.ir

چکیده

نشان هویت اکثر مناطق واقع در کشور های در حال توسعه، عدم تعادل در توزیع امکانات، ظهور سکونت گاه های غیر رسمی، فقر و نابرابری است. یکی از دلایل ایجاد فقر و محرومیت بکارگیری سیاست قطب رشد و توسعه مرکز گراست که در نتیجه آن امکانات کشور در یک یا چند نقطه متمرکز شده و سایر مناطق در حاشیه می ماند. مسائل نابرابری منطقه ای اغلب در مناطقی بروز می کند که آزادی های فردی جهت رسیدن به آنچه مردم می خواهند انجام دهند محدود است بنابراین تلاش جهت رفع فقر و محرومیت با افزایش توانمندی های مردم همسو است. این مقاله ابتدا به بررسی میزان نابرابری شهرستان های استان آذربایجان غربی و رتبه بندی میزان محرومیت آن ها بر اساس ۲۳ شاخص مختلف فرهنگی-اجتماعی، کالبدی-زیربنایی و اقتصادی می پردازد. در ادامه جهت ارتقا توانمندی شهرستان های استان چشم انداز پیشنهادی تعیین می گردد. چشم انداز پیشنهادی درواقع ماحصل جمع بندی مطالعات وضع موجود، تحلیل قابلیت ها و تنگناهای آذربایجان غربی با محوریت ارتقا توانمندی و محرومیت زدایی استان است. در انتها با استفاده از نتایج شناخت و تحلیل به تدوین راهبردها و برنامه های اقدام جهت رسیدن به چشم انداز و در نتیجه همگرایی بیشتر شهرستان های استان پرداخته می شود. بر اساس نتایج کلی این پژوهش نیمه جنوبی استان نیمه محروم و غیربرخوردار است و نواحی مرکزی نسبتاً برخوردار و نواحی شمال استان نیمه محروم است که در اولویت بندی راهبردها و اقدامات عملی مورد توجه قرار گرفته اند.

واژه های کلیدی: فقر، محرومیت، توانمندی، نابرابری منطقه ای

^۱-نویسنده مسئول

کوچک و غیرقابل مهار شدن رشد جمعیت شهرهای بزرگ شده است. طبیعی است که تمرکزهای فزاینده مذکور، در مرحله اجرا مشکلات زیادی را برای مدیران و تصمیم گیران به وجود آورده است. بر همین اساس به نظر می رسد هیچ طرح و برنامه ای بدون توجه به پخشایش صحیح امکانات و خدمات اجتماعی قادر به غلبه یا جلوگیری از تشدید نابرابری ها و عدم تعادل ها نخواهد بود. توسعه متعادل و هماهنگ مناطق، یک پیش نیاز بسیار مهم برای حصول پایداری اقتصادی و پیشرفت یکپارچه کشور به شمار می رود (سرور و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰). بنابراین هدف اصلی این پژوهش تحلیل میزان فقر و محرومیت بین شهرستان های استان در سه دوره متوالی سرشماری ۷۵۸۵ و ۹۰ است که به دلیل ویژگی های خاص استان و همچنین سیاست های توسعه ای کشور ایجاد شده است. بنابراین ابتدا چشم انداز در سطح استان مورد بررسی قرار می گیرد و سپس راهکارهایی که موجب کاهش نابرابری و نیل به همگرایی خواهند شد ارائه می شود.

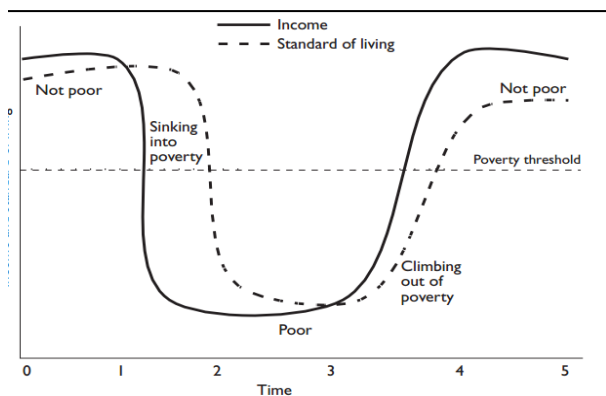
۲- مبانی نظری

۲-۲ رویکرد توانمندی

رویکرد توانمندی چارچوب گسترده هنجاری برای ارزیابی و سنجش رفاه فردی و تمهیدات اجتماعی، طراحی سیاست ها و طرح های پیشنهادی در مورد تغییرات اجتماعی در جامعه است در طیف گسترده ای از رشته ها مورد استفاده قرار می گیرد که برجسته ترین آن ها مطالعات توسعه، اقتصاد رفاه، سیاست های اجتماعی و فلسفه سیاسی است که می توان آن را در ارزیابی چندین جنبه از رفاه مردم، مانند نابرابری، فقر، رفاه یک فرد یا متوسط رفاه اعضای یک گروه مورد استفاده قرار داد (Robeyns, ۲۰۰۵). علت موضوعیت پیدا کردن رویکرد توانمندی در زمینه منطقه ای به دلیل بروز مسائل نابرابری منطقه ای در مناطقی است که اثر قابل توجهی روی آزادی های فردی برای دنبال کردن آنچه که آن ها می خواهند انجام بدهند یا باشند، دارد (Koo and Lee, ۲۰۱۵). اولین گام در استفاده

نابرابری منطقه ای به معنای عدم تعادل در ساختار فضایی مناطق است و خود را در شرایط متفاوت زندگی، نابرابری های اقتصادی و سطح توسعه یافتگی نشان می دهد (اشکوری، ۱۳۸۵). به عبارت دیگر نابرابری منطقه ای به معنای واگرایی یا نابرابری در ویژگی ها، فرایندها یا پدیده هایی است که در محدوده فضایی مشخصی اتفاق می افتد (Kutscherauer, ۲۰۱۰). از آنجایی که نابرابری های منطقه ای سبب ایجاد فقر و محرومیت در بین مناطق شده، اسباب مهاجرت های بی رویه را فراهم می آورند و آثار سوء بسیاری به دنبال دارد بنابراین سنجش و تحلیل قابلیت ها و فقر در استان آذربایجان غربی از منظر شاخص های مختلفی که نشان دهنده سطح توسعه مناطق هستند و همچنین ارائه راه حل ها و استراتژی های برخورد منطقه ای با موضوع بر مبنای تجارب و تئوری های موجود ضرورت می یابد.

ایجاد رفاه، رفع فقر، کاهش محرومیت، تامین عدالت اجتماعی و عدالت منطقه ای در برنامه های توسعه کشور بخصوص برنامه چهارم، پنجم توسعه مورد توجه قرار گرفته است. توزیع نامتعادل امکانات و خدمات اقتصادی، اجتماعی بین مناطق، ضرورت توجه به برنامه ریزی توسعه فضایی و متعادل نمودن ساختار فضایی کشور را اجتناب ناپذیر نموده است (پریزادی و میرزازاده، ۱۳۹۷: ۱۷۹) و دولت ملزم به کاهش نابرابری های منطقه ای از طریق تهیه طرح های آمایش منطقه ای و ملی است. به نظر می رسد توسعه استان آذربایجان غربی همچنان در سایه عدم تعادل و توازن در توزیع امکانات باقی مانده است. توزیع نابرابر امکانات، نتیجه اجتناب ناپذیر تمرکزهای شدید جمعیت، فعالیتها و خدمات در بعضی مناطق و وزن کم و ناموزون جمعیت، فعالیتها و خدمات در مناطق دیگر است که باعث تشدید جریانهای جمعیتی گردیده و مسئولان را با مشکلات عدیده ای مواجه ساخته است. این پدیده باعث منفعل ماندن شهرهای کوچک و روستاها در جریان حیات اقتصادی مناطق، متحرک شدن بیش از پیش جمعیت شهرهای

شکل (۲): پویایی فقر مأخذ: (GORDON, ۲۰۰۶)

صندوق کودکان سازمان ملل (یونیسف) فقر کودکان را به عنوان ناتوانی کودک در تحقق بخشیدن به پتانسیل های موجود خود به دلیل عدم توانایی خود در دسترسی به منابع در ابعاد مختلف زندگی (درآمد، بهداشت، تغذیه، آموزش و پرورش، محیط زیست و غیره) تعریف می کند (Eryurt and Koç, ۲۰۱۳).

۲-۳ تعریف فقر به صورت جلوه ای از سلب توانمندی (محرومیت)

کمکی که دیدگاه توانمندی به فقر می کند آن است که فهم و درک طبیعت و علل فقر را ارتقا می بخشد و این کار را از طریق تغییر توجه از ابزارها (و به ویژه یک ابزار که همواره توجه مطلق را به خود جلب می کند، یعنی درآمد) به اهداف انجام می دهد. اهدافی که مردم با دلیل به دنبال آن هستند و به تبع آن آزادی هایی که این اهداف را میسر می سازد (سن، ۱۹۹۹). هکیزیماننا و جیگر، (Hakizimana and Geyer, ۲۰۱۴:۸) برای شناسایی نابرابری اقتصادی-اجتماعی مناطق آفریقای جنوبی از شاخص های مختلف برای اندازه گیری نابرابری فضایی باهدف پیدا کردن مناسب ترین روش برای اندازه گیری محرومیت در شرایط مختلف استفاده می کند.

فقر به عنوان سطح پایینی از توانمندی دیده می شود یا آن طوری که آمارتیا سن بیان می کند: "فقدان توانمندی های اساسی برای رسیدن به حداقل سطوح قابل قبول". در این مفهوم درآمد ناکافی به عنوان یک بعد از

از رویکرد توانمندی در تحقیقات نابرابری منطقه ای تعریف مجموعه ای از توانمندی ها است که می تواند به عنوان پایه ای برای تجزیه و تحلیل تفاوت های منطقه ای تلقی شود.

۲-۱ مفهوم فقر

اولین چیزی که در مورد فقر متوجه می شویم این است که فقر پدیده ساده ای نیست که ما بتوانیم با به کارگیری یک دیدگاه آن را تعریف کنیم به دلیل طبیعت چندبعدی فقر، ارائه تعریف جامع و دقیقی از آن مشکل است. فقر به خواسته های مادی مرتبط می شود که به دلیل ابزارهای ناکافی در برآورده شدن حداقل نیازها در زمینه تأمین خوراک، مسکن، بهداشت و تحصیل به وجود می آید و این وضعیت با عدم دسترسی به فرصت های شغلی و اعمال تبعیض های مختلف حالت وخیم تری به خود می گیرد (خداداد کاشی، ۱۳۸۱).

از نظر گوردن یک فرد یا خانواده زمانی فقیر است که درآمد و استاندارد زندگی پایینی دارند. آن ها فقیر نیستند در صورتی که دارای درآمد کم و استاندارد قابل قبول زندگی و یا در صورتی که یک استاندارد پایین زندگی اما درآمد بالا داشته باشند. استاندارد پایین زندگی اغلب با استفاده از شاخص محرومیت اندازه گیری می شود (محرومیت بالا برابر است با استاندارد پایین زندگی) یا توسط هزینه های مصرف (هزینه پایین مصرف برابر است با استاندارد پایین زندگی) (GORDON, ۲۰۰۶).

شکل (۱): تقسیم بندی بین فقر و غیر فقر بر اساس استاندارد زندگی و سطح درآمد مأخذ: (GORDON, ۲۰۰۶)

فقر نیست چون درواقع درآمد توانمندی نیست اگرچه ممکن است به عنوان کمکی در دستیابی به توانمندی نقش داشته باشد در حقیقت رویکرد توانمندی فقر را به عنوان فقدان یا فهم ناکافی از آزادی های پایه ای معینی تعریف می کند، مانند آزادی های اجتناب از گرسنگی، بیماری، بی سواد و غیره.

۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی است و با توجه به مولفه های مورد بررسی، رویکرد حاکم بر آن توصیفی - تحلیلی می باشد. با توجه به متغیر بودن تعداد شهرستان های استان در هر سه دوره سرشماری، جهت هماهنگی در تحلیل نابرابری و همچنین هماهنگی داده های آماری، قلمروی گستره ی مکانی پژوهش، کلیه ی شهرستان های استان آذربایجان غربی بر اساس تقسیمات سیاسی - اداری سال ۱۳۷۵ است.

روش جمع آوری اطلاعات عمدتاً از مطالعه متون تخصصی موضوع و بررسی پیشینه تحقیق و نیز فراهم آوردن چارچوبی مناسب برای موضوع استفاده شده است. محدوده مکانی مورد پژوهش در این تحقیق استان آذربایجان غربی و محدوده زمانی شامل سالهای ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ خواهد بود. بنابراین در پژوهش حاضر اطلاعات مورد نیاز از طریق سرشماری های عمومی نفوس و مسکن و سالنامه های آماری سالهای ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ جمع آوری گردیده است. از آنجا که دست یافتن به میزان فقر و محرومیت در مناطق مختلف نیازمند روش های خاص خود است، در این تحقیق همانند اکثر پژوهش ها از روش سنجش توسعه یافتگی مناطق استفاده شده است.

تکنیک های مورد استفاده در تحقیق حاضر در مراحل مختلف به صورت زیر خواهد بود:

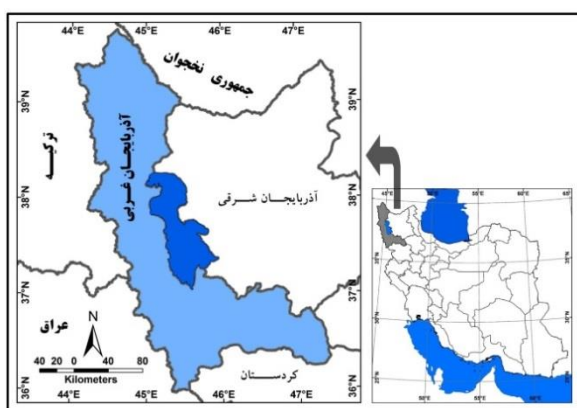
- برای استخراج شاخص های مورد نظر پژوهش و نرمالیزه کردن آنها و به طور کلی آماده سازی

شاخص ها جهت ورود به پردازش از نرم افزار Excel استفاده شده است.

- جهت سطح بندی شهرستان های استان از نظر محرومیت از نرم افزار ArcGIS استفاده شده است.

۴- نمونه موردی

استان آذربایجان غربی یکی از ۳۱ استان ایران است، که در منطقه آذربایجان در شمال غربی ایران قرار دارد و مرکز آن شهر ارومیه است. از شمال به جمهوری آذربایجان و ترکیه، از مغرب به کشورهای ترکیه و عراق، از شرق به استان آذربایجان شرقی و استان زنجان و از جنوب به استان کردستان محدود است. استان آذربایجان غربی یکی از مهم ترین استان ها از نظر سیاسی، امنیتی و اجتماعی محسوب می شود؛ چرا که علاوه بر آن که درصد زیادی از جمعیت ۳۰۸۰۵۷۶ نفری آن را ترک زبانان تشکیل می دهند، بخش مهمی از آن نیز به کرد زبانان تعلق دارد. همچنین وجود اقلیت های مذهبی، کلیمی، آسوری و زرتشتی نیز بر تنوع فرهنگی و جمعیتی استان افزوده است. مساحت استان برابر ۳۷۰۵۹ کیلومتر مربع است که سیزدهمین استان بزرگ کشور محسوب می شود و ۲/۲۵ درصد مساحت کل کشور را تشکیل می دهد. جمعیت استان آذربایجان غربی طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، ۳۰۸۰۵۷۶ نفر است که ۴۰٫۰۸ درصد جمعیت کل کشور را در خود جای داده است و از این لحاظ هشتمین استان پرجمعیت کشور به شمار می آید [۱۵].

شکل (۳): موقعیت جغرافیایی استان آذربایجان غربی نسبت به موقعیت ایران و کشور های همسایه ماخذ: (مرکز آمار ایران)

استان آذربایجان غربی طبق آخرین تقسیمات کشوری دارای ۱۷ شهرستان، ۴۲ شهر، ۴۰ بخش و ۱۱۳ دهستان است. شهرستان های این استان عبارتند از ارومیه، اشنویه، بوکان، پیرانشهر، تکاب، خوی، چالدران، چابهار، شوط، پلدشت، سردشت، سلماس، شاهین دژ، ماکو و مهاباد.

جدول (۱): تعداد شهرستان، بخش، شهر و دهستان استان بر اساس تقسیمات کشوری

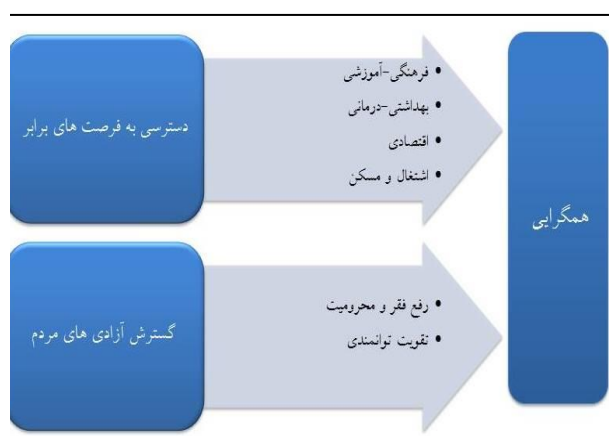
سال	تعداد شهرستان	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان
۱۳۷۰	۱۲	۲۶	۲۰	۱۰۳
۱۳۷۵	۱۲	۲۸	۲۲	۱۰۴
۱۳۸۰	۱۴	۳۶	۳۰	۱۰۹
۱۳۸۵	۱۴	۳۶	۳۶	۱۰۹
۱۳۸۶	۱۷	۴۰	۳۶	۱۱۳
۱۳۸۷	۱۷	۴۰	۳۸	۱۱۳
۱۳۸۸	۱۷	۴۰	۳۸	۱۱۳
۱۳۸۹	۱۷	۴۰	۴۲	۱۱۳
۱۳۹۰	۱۷	۴۰	۴۲	۱۱۳

ماخذ: (مرکز آمار ایران)

با محوریت ارتقا توانمندی و محرومیت زدایی استان است که به صورت زیر بیان می گردد:

"استان آذربایجان غربی منطقه ای است دارای فرصت های برابر دسترسی به امکانات فرهنگی-آموزشی، بهداشتی و درمانی، اقتصادی، اشتغال و مسکن که در آن آزادی های مردم در جهت تقویت توانمندی و رفع فقر و محرومیت افزایش یافته است."

چشم انداز پیشنهادی را می توان به صورت شکل زیر نشان داد:

شکل (۴): مولفه های چشم انداز استان مأخذ: نگارندگان

با توجه به اینکه فاصله از مقدار میانگین میزان همگرایی یا واگرایی را نشان می دهد در این مرحله شناسایی شهرستان هایی که در هر سه دوره سرشماری بالاتر از مقدار میانگین شاخص و یا پایین تر از مقدار میانگین شاخص در سال سرشماری بوده اند انجام می گیرد برای این منظور با استفاده از نتایج فصل تحلیل تفاوت مقدار شاخص از میانگین به تفکیک هر سال محاسبه شده و در قالب جداول جداگانه در تطابق با مدل مفهومی ارائه می شود. در جدول ۶-۲ اختلاف شاخص های فرهنگی، سلامت، آموزش و جمعیت با میانگین همان شاخص در سال های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ محاسبه شده است.

۵- تجزیه و تحلیل

در این بخش از تحقیق به منظور ارائه پیشنهادات جهت کاهش فقر و نابرابری (افزایش همگرایی) در استان آذربایجان غربی برنامه راهبردی مبتنی بر چشم انداز، راهبرد و برنامه اجرایی پیشنهاد می شود. ارائه چشم انداز پیشنهادی به منظور کاهش محرومیت نسبی و توسعه استان با توجه به مطالعات مرحله شناخت صورت گرفته است. راهبردها و برنامه های اقدام نیز با نگاه به چشم انداز و توجه ویژه به شهرستان های محروم در سطح استان تدوین شده اند.

۵-۱ چشم انداز پیشنهادی

چشم انداز پیشنهادی در واقع ماحصل جمع بندی مطالعات وضع موجود، تحلیل قابلیت ها و تنگناهای آذربایجان غربی

جدول (۲): اختلاف شاخص‌های فرهنگی، سلامت، آموزش و جمعیت با میانگین همان شاخص در سال سرشماری

	شاخص‌های فرهنگی			شاخص‌های سلامت		
	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
ارومیه	-۰,۱۳	-۰,۱۶	۰,۱۵	۲,۴۶	۲,۳	۰,۴۴
بوکان	-۰,۹۵	-۰,۶۵	-۰,۵۴	-۰,۹۶	-۱,۰۸	-۱,۶۹
پیرانشهر	-۰,۸۱	-۱,۲۲	-۰,۹۸	-۲,۰۷	-۱,۶۲	-۰,۷۲
تکاب	۰,۱۶	۰,۳۴	-۰,۴۵	-۰,۵۳	-۰,۳۷	۱,۲۸
خوی	۰,۳۳	-۰,۰۵	۰,۴۳	۱,۰۷	-۰,۹۵	۳,۶
سردشت	-۰,۱۵	-۰,۱	-۰,۳۹	-۱,۳۵	-۱,۳۸	-۲,۳۸
سلماس	۰,۴۱	۰,۱	۰,۰۶	۰,۵۹	-۰,۷۶	۱,۲۸
شاهین‌دژ	۰,۱۴	۰,۹۹	۱,۱	-۰,۹۹	۰,۱	-۰,۴۲
ماکو	۰,۸۹	۰,۸۷	۰,۳۹	-۰,۱۲	۱,۱۲	-۰,۷۱
مهاباد	-۰,۲۷	-۰,۴	-۰,۳۵	۱,۸۳	-۰,۱۲	۰,۳۲
میاندوآب	۰,۱۴	-۰,۲۵	-۰,۱۵	-۰,۶۴	-۰,۳۵	-۰,۷۲
نقده	۰,۲۴	۰,۵۸	۰,۷۴	۰,۷۵	۳,۱۵	-۰,۲۹
	شاخص‌های آموزش			شاخص‌های جمعیت		
	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
ارومیه	۰,۲۴	۰,۱۲	۰,۰۱	۱,۲۴	۱,۳۳	۱,۳۸
بوکان	-۰,۷۹	۰,۰۴	-۰,۱۱	۰,۲۰	۰,۵۱	۰,۳۶
پیرانشهر	-۰,۷۳	-۰,۵۴	-۰,۳۴	-۰,۹۶	-۰,۷۸	-۰,۷۰
تکاب	-۰,۵۴	۰,۰۹	-۰,۰۷	-۰,۲۱	-۰,۵۴	-۰,۴۸
خوی	۰,۴۹	۰,۰۵	۱,۶۲	۰,۶۲	۰,۰۶	۰,۶۱
سردشت	-۰,۱۵	-۰,۸۹	-۰,۳۷	-۱,۱۲	-۰,۶۷	-۱,۰۳
سلماس	۰,۳۵	-۰,۱	-۰,۰۵	۰,۳۰	-۰,۳۸	-۰,۱۰
شاهین‌دژ	۰,۰۷	۰,۸۶	-۰,۰۸	-۰,۷۱	-۰,۴۶	-۰,۳۵
ماکو	۰,۶۳	-۰,۲۱	-۰,۳۲	-۰,۵۹	۰,۱۳	-۰,۸۳
مهاباد	۰,۰۳	۰	-۰,۰۴	۰,۰۵	۰,۲۸	۰,۰۴
میاندوآب	۰,۱۱	۰,۳۴	-۰,۲۱	۰,۴۰	۰,۲۳	۰,۳۶
نقده	۰,۳۱	۰,۲۱	-۰,۰۶	۰,۷۶	۰,۲۵	۰,۷۶

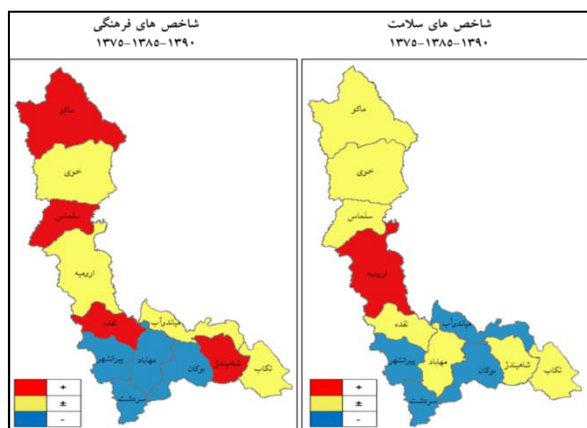
مأخذ: نگارندگان

مطابق جدول ۲ می‌توان به نتایج زیر رسید:

شاخص‌های فرهنگی: شهرستان‌هایی که در هر سه دوره سرشماری در شاخص‌های فرهنگی بالاتر از میانگین استان بوده‌اند عبارت‌اند از سلماس، شاهین‌دژ، ماکو و نقده و همچنین شهرستان‌های بوکان، پیرانشهر، سردشت و مهاباد در هر سه دوره سرشماری پایین‌تر از میانگین استان بوده‌اند.

شاخص‌های سلامت: در شاخص‌های سلامت تنها شهرستان ارومیه در هر سه دوره سرشماری بالای مقدار میانگین استان بوده که نشان از تمرکز امکانات بهداشتی

درمانی در مرکز استان دارد؛ و شهرستان‌های بوکان، پیرانشهر، سردشت، میاندوآب در هر سه دوره سرشماری پایین‌تر از مقدار میانگین بوده‌اند.

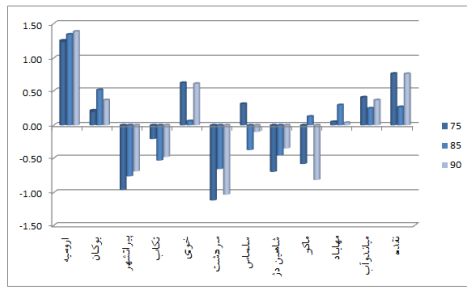

شکل (۵): سطح بندی شهرستان‌های استان از نظر محرومیت - شاخص‌های فرهنگی و سلامت مأخذ: نگارندگان

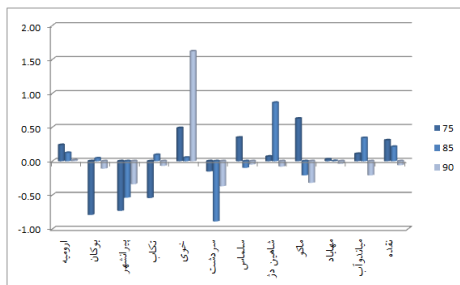
در شکل ۵ علامت + به معنای بالاتر از میانگین، علامت - به معنای پایین‌تر از میانگین و علامت $\pm$ حالتی را که شهرستان مورد نظر در بعضی دوره‌ها پایین‌تر از میانگین و در بعضی از دوره‌ها بالاتر از میانگین شاخص است را نشان می‌دهد.

شاخص‌های آموزش: شهرستان‌های ارومیه و خوی در شاخص آموزش در هر سه دوره سرشماری بالاتر از مقدار میانگین استان و شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت در هر سه دوره سرشماری پایین‌تر از میانگین استان بوده‌اند.

شاخص‌های جمعیت: شهرستان‌های ارومیه، بوکان، خوی، میاندوآب و نقده در شاخص‌های جمعیت بالاتر از میانگین استان بوده‌اند و شهرستان‌های پیرانشهر، تکاب، سردشت و شاهین‌دژ پایین‌تر از میانگین استان در هر سه دوره سرشماری بوده‌اند؛ و شهرستان مهاباد در هر سه دوره سرشماری نزدیک‌ترین شهرستان به مقدار میانگین شاخص بوده است.

شکل (۹): نمودار ستونی اختلاف شاخص های جمعیت
مأخذ: نگارندگان

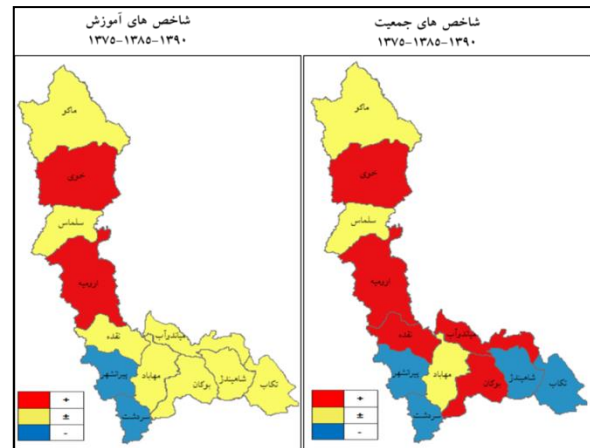

شکل (۱۰): نمودار ستونی اختلاف شاخص های آموزش
مأخذ: نگارندگان

در جدول ۳ اختلاف شاخص های مسکن و زیربنایی با میانگین همان شاخص در سال های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ محاسبه شده است.

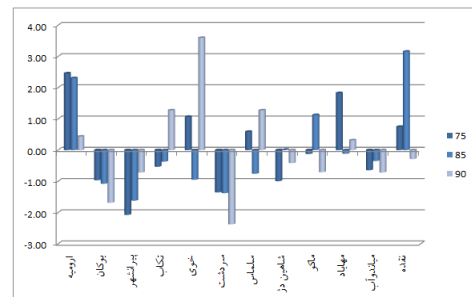
جدول (۳): اختلاف شاخص های مسکن و زیربنایی با میانگین همان شاخص در سال سرشماری

	شاخص های مسکن			شاخص های زیربنایی		
	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰
ارومیه	۰,۰۰۸	۰,۰۳۲	۰,۰۱۸	۱,۰۱۵	۱,۰۷۲	۰,۰۱۶
بوکان	۰,۰۰۴	۰,۰۱۲	-۰,۰۱۴	-۰,۰۴۷	۰,۰۱۶	۰,۰۶۸
پیرانشهر	-۰,۰۰۹	-۰,۰۶۴	-۰,۰۵۰	-۰,۰۸۸	-۰,۰۹۰	۰,۰۱۴
تکاب	۰,۰۷۸	۱,۰۰۰	۰,۰۷۷	-۰,۰۱۱	۰,۰۲۴	۰,۰۲۸
خوی	۰,۰۱۲	۰,۰۲۳	-۰,۰۲۳	۰,۰۶۵	۰,۰۳۸	۰,۰۲۸
سردشت	-۰,۰۵۵	۰,۰۱۴	۰,۰۴۱	-۱,۰۵۶	-۱,۰۲۶	۰,۰۶۰
سلماس	۰,۰۱۶	-۰,۰۵۷	-۰,۰۴۵	۰,۰۷۷	-۰,۰۴۲	-۰,۰۶۴
شاهین دژ	-۰,۰۱۷	۰,۰۳۱	۰,۰۰۲	-۰,۰۶۷	-۰,۰۱۷	-۰,۰۳۸
ماکو	-۰,۰۰۸	-۰,۰۲۵	۰,۰۱۹	-۰,۰۴۲	-۰,۰۶۰	۰,۰۲۸
مهاباد	-۰,۰۱۸	۰,۰۰۸	۰,۰۶۰	-۰,۰۶۸	-۰,۰۲۱	-۰,۰۵۰
میاندوآب	-۰,۰۳۵	-۰,۰۶۱	-۰,۰۵۸	۱,۰۳۰	۰,۰۹۶	-۱,۰۰۴
نقده	۰,۰۲۵	-۰,۰۱۸	-۰,۰۲۲	۰,۰۹۱	۰,۰۱۳	۰,۰۱۶

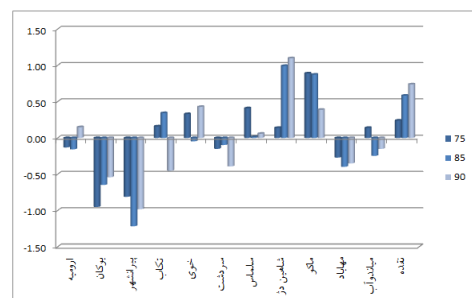

شکل (۶): سطح بندی شهرستان های استان از نظر محرومیت - شاخص های آموزش و جمعیت
مأخذ: نگارندگان

برای مشاهده بهتر در ادامه ابتدا نمودار ستونی شاخص های فرهنگی و سلامت و سپس نمودار ستونی شاخص های آموزش و جمعیت نشان داده شده است.

شکل (۷): نمودار ستونی اختلاف شاخص های سلامت
مأخذ: نگارندگان

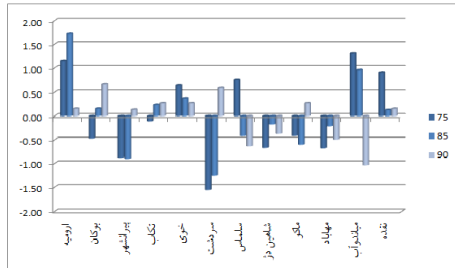
شکل (۸): نمودار ستونی اختلاف شاخص های فرهنگی
مأخذ: نگارندگان

مأخذ: نگارندگان

با توجه به جدول ۳ می توان به نتایج زیر رسید:

شاخص های مسکن: در شاخص های مسکن شهرستان های ارومیه و تکاب بالاتر از میانگین استان در هر سه دوره سرشماری هستند و شهرستان های پیرانشهر و میاندوآب در هر سه دوره سرشماری در شاخص مسکن کمتر از میانگین استان بوده اند و شهرستان بوکان نزدیک ترین فاصله را با مقدار میانگین داشته است.

شاخص های زیربنایی: در شاخص های زیربنایی شهرستان های ارومیه، خوی و نقده در هر سه دوره سرشماری بالاتر از میانگین شاخص استان و شهرستان های شاهین دژ و مهاباد پایین تر از میانگین شاخص استان هستند. در ادامه نمودار ستونی شاخص های مسکن و زیربنایی نشان داده شده است.

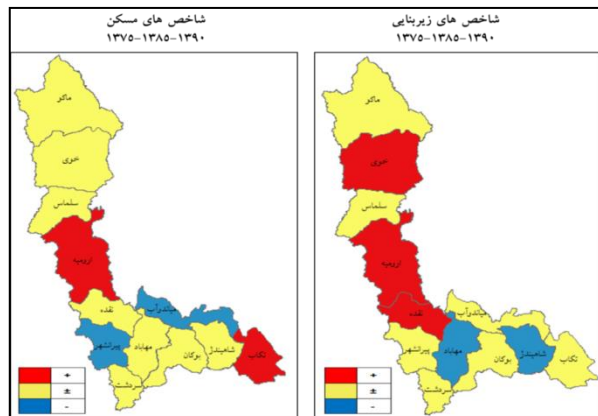
شکل (۱۳): نمودار ستونی اختلاف شاخص های مسکن مأخذ: نگارندگان
در جدول ۴ اختلاف شاخص های پتانسیل اقتصادی و اشتغال با میانگین همان شاخص در سال های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ محاسبه شده است.

جدول (۴): اختلاف شاخص های پتانسیل اقتصادی و اشتغال با میانگین همان شاخص در سال سرشماری مأخذ: نگارندگان

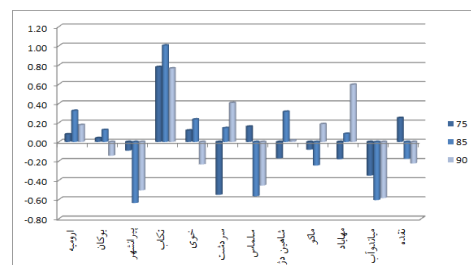
	شاخص های پتانسیل اقتصادی			شاخص های اشتغال		
	۷۵	۸۵	۹۰	۷۵	۸۵	۹۰
ارومیه	۰,۶۷	۰,۶۱	۰,۷۳	-۰,۱۸	۰,۹۵	۱,۱۲
بوکان	-۰,۲۱	-۰,۲۴	-۰,۰۷	-۰,۱۶	۰,۶۳	۰,۳۴
پیرانشهر	-۰,۳۳	-۰,۳۹	-۰,۲۷	۰,۴۲	-۰,۳۰	-۰,۶۸
تکاب	-۰,۰۸	-۰,۱۷	-۰,۱۹	-۰,۴۴	-۰,۵۲	-۰,۶۹
خوی	۰,۲۳	۰,۰۸	۰,۱۰	-۰,۲۴	-۰,۳۱	۰,۱۳
سردشت	-۰,۰۷	-۰,۲۹	-۰,۰۴	۰,۶۱	-۰,۱۸	-۰,۱۱
سلماس	۰,۰۹	۰,۰۸	-۰,۰۹	-۰,۴۹	-۰,۰۴	۰,۰۷
شاهین دژ	-۰,۱۳	-۰,۱۰	-۰,۱۳	-۰,۴۴	-۰,۴۷	-۰,۴۵
ماکو	-۰,۱۳	۰,۰۹	۰,۰۱	-۰,۸۸	-۰,۶۹	-۰,۵۷
مهاباد	۰,۰۸	۰,۰۵	۰,۰۷	-۰,۲۰	-۰,۲۸	۰,۰۱
میاندوآب	-۰,۰۵	-۰,۰۱	۰,۰۵	۰,۹۹	۰,۷۴	۰,۵۷
نقده	-۰,۰۹	۰,۲۹	-۰,۱۳	۰,۹۶	۰,۵۲	۰,۲۶

مأخذ: نگارندگان

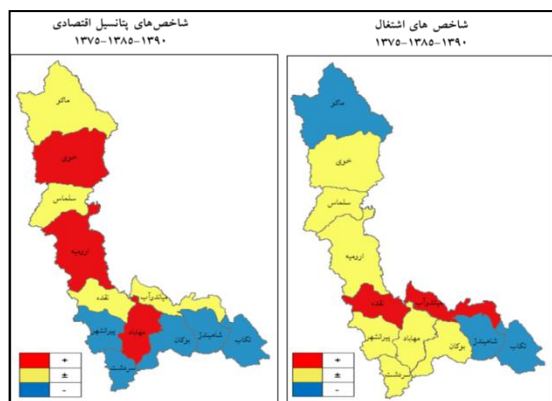
در شکل ۱۴ و ۱۵ نمودار ستونی اختلاف شاخص های پتانسیل اقتصادی و اشتغال نشان داده شده است.

شکل (۱۱): سطح بندی شهرستان های استان از نظر محرومیت - شاخص های مسکن و زیربنایی مأخذ: نگارندگان

شکل (۱۲): نمودار ستونی اختلاف شاخص های زیربنایی مأخذ: نگارندگان

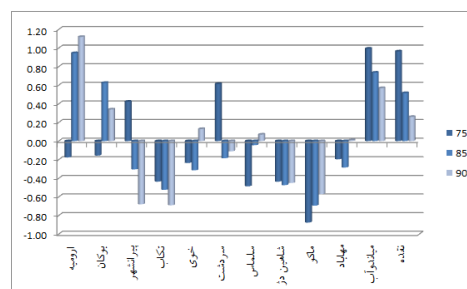

شکل (۱۶): سطح بندی شهرستان های استان از نظر محرومیت - شاخص های پتانسیل اقتصادی و اشتغال
مأخذ: نگارندگان

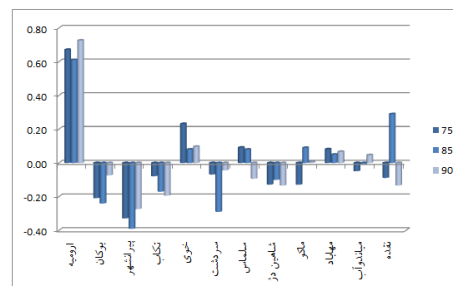
جدول (۵): وضعیت شهرستان های استان در شاخص های

۸ گانه

جمعیت	آموزش	بهداشت	فرهنگی	
۱	۱	۱	۰	ارومیه
۱	۰	-۱	-۱	بوکان
-۱	-۱	-۱	-۱	پیرانشهر
-۱	۰	۰	۰	تکاب
۱	۱	۰	۰	خوی
-۱	-۱	-۱	-۱	سردشت
۰	۰	۰	۱	سلماس
-۱	۰	۰	۱	شاهین دژ
۰	۰	۰	۱	ماکو
۰	۰	۰	-۱	مهاباد
۱	۰	-۱	۰	میاندوآب
۱	۰	۰	۱	نقده
اشتغال	پتانسیل اقتصادی	زیروبنایی	مسکن	
۰	۱	۱	۱	ارومیه
۰	-۱	۰	۰	بوکان
۰	-۱	۰	-۱	پیرانشهر
-۱	-۱	۰	۱	تکاب
۰	۱	۱	۰	خوی

شکل (۱۴): نمودار ستونی اختلاف شاخص های اشتغال
مأخذ: نگارندگان

شکل (۱۵): نمودار ستونی اختلاف شاخص های پتانسیل اقتصادی
مأخذ: نگارندگان

با توجه به جدول ۴ و شکل ۱۴ و ۱۵ به نتایج زیر می‌رسیم:

شاخص های پتانسیل اقتصادی: در شاخص های پتانسیل اقتصادی شهرستان های ارومیه و خوی و مهاباد بالاتر از میانگین استان در هر سه دوره سرشماری هستند و شهرستان های بوکان، پیرانشهر، تکاب، سردشت و شاهین دژ در هر سه دوره سرشماری در شاخص پتانسیل اقتصادی کمتر از میانگین استان بوده‌اند.

شاخص های اشتغال: در شاخص های اشتغال شهرستان های میاندوآب و نقده در هر سه دوره سرشماری بالاتر از میانگین استان در هر سه دوره سرشماری و شهرستان های تکاب، شاهین دژ و ماکو در هر سه دوره سرشماری کمتر از مقدار میانگین بوده‌اند.

سردشت	۰	۰	-۱	۰
سلماس	۰	۰	۰	۰
شاهین دژ	۰	-۱	-۱	-۱
ماکو	۰	۰	۰	-۱
مهاباد	۰	-۱	۱	۰
میاندوآب	-۱	۰	۰	۱
نقده	۰	۱	۰	۱

مأخذ: نگارندگان

مطابق جدول ۵ بایستی به نکات زیر توجه کرد:

(۱) عدد ۱ به معنای این است که در شاخص موردنظر مقدار عددی شاخص در شهرستان در هر سه دوره سرشماری بیشتر از میانگین شاخص بوده است.

(۲) عدد -۱ به معنای این است که در شاخص موردنظر مقدار عددی شاخص در شهرستان در هر سه دوره سرشماری کمتر از میانگین شاخص بوده است.

(۳) عدد صفر به معنای این است که مقدار عددی شاخص در شهرستان در بعضی از دوره‌ها بیشتر از میانگین و در بعضی دوره‌ها کمتر از میانگین بوده است.

در جدول ۶ شهرستان‌ها از نظر تعداد دفعاتی که از نظر شاخص‌های مختلف بالاتر یا پایین‌تر از مقدار میانگین شاخص بوده‌اند به صورت نزولی مرتب شده‌اند تا در اولویت‌بندی شهرستان‌ها جهت سیاست‌گذاری مورد استفاده قرار گیرند.

جدول (۶): اولویت‌بندی شهرستان‌های استان جهت سیاست‌گذاری

رتبه	جمع ۲ ستون	B*	A*	
۱	۶	۰	۶	ارومیه
۲	۴	۰	۴	خوی

۳	۴	۰	۴	نقده
۴	۱	۰	۱	سلماس
۵	۰	-۱	۱	ماکو
۶	۰	-۲	۲	میاندوآب
۷	-۱	-۲	۱	تکاب
۸	-۱	-۲	۱	مهاباد
۹	-۲	-۳	۱	بوکان
۱۰	-۲	-۳	۱	شاهین دژ
۱۱	-۴	-۴	۰	سردشت
۱۲	-۵	-۵	۰	پیرانشهر

مأخذ: نگارندگان

A: تعداد معیارهایی که شهرستان بالاتر از میانگین شاخص در هر ۳ دوره سرشماری است.

B: تعداد معیارهایی که شهرستان پایین‌تر از میانگین شاخص در هر ۳ دوره سرشماری است.

مطابق جدول بالا شهرستان‌های استان را می‌توان به سه گروه زیر از نظر سطح برخورداری دسته‌بندی کرد:

- (۱) شهرستان‌های برخورداری: ارومیه، خوی و نقده
 - (۲) شهرستان‌های محروم: سلماس، ماکو، میاندوآب، تکاب، مهاباد، بوکان و شاهین دژ
 - (۳) شهرستان‌های بسیار محروم: سردشت و پیرانشهر
- با توجه به رتبه‌بندی شهرستان‌ها اولویت توسعه شهرستان‌های استان به صورت زیر بیان می‌شود:

اولویت اول: با توجه به اینکه شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت در اکثر شاخص‌های موردبررسی وضعیت نامناسبی دارند و در بین شهرستان‌های استان پایین‌ترین رتبه را کسب کرده‌اند به عنوان شهرستان‌های بسیار محروم شناخته شده‌اند، این شهرستان‌ها در اولویت اول از نظر سیاست‌گذاری جهت رفع فقر و محرومیت و ارتقا توانمندی قرار دارند.

اجتماعی - فرهنگی	توانمندسازی مردم فقیر، گسترش آزادی انتخاب آن‌ها برای ساختاردهی مناسب زندگی خود در شاخص‌های آموزشی، بهداشتی، فرهنگی و جمعیتی در کل استان با اولویت شهرستان‌های محروم	بهبود دسترسی به مراکز فرهنگی در شهرستان‌های محروم و راه‌اندازی کتابخانه‌های معتبر با اولویت شهرستان‌های بوکان، پیرانشهر، سردشت و مهاباد تجهیز بیمارستان‌ها در شهرستان‌های محروم به خدمات بهداشتی درمانی؛ نظیر آزمایشگاه‌ها، داروخانه‌ها، رادیولوژی، پزشک متخصص با اولویت شهرستان‌های بوکان، پیرانشهر، سردشت و میاندوآب بالا بردن ضریب پوشش تحصیلی دختران و ارتقا کمی و کیفی معلمان در شهرها و روستاهای محروم با اولویت شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت ارتقا شاخص‌های جمعیتی در شهرستان‌های پیرانشهر و سردشت و تکاب و شاهین‌دژ
کالبدی - زیربنایی	گسترش امکانات زیر بنایی و کالبدی در مناطق محروم روستایی و شهری	سرمایه‌گذاری بیشتر در شاخص‌های مسکن شهرستان‌های پیرانشهر و میاندوآب در مقایسه با شهرستان‌های توسعه‌یافته‌تر تقویت و ارتقا هر چه بیشتر شاخص‌های زیربنایی در شهرستان‌های توسعه‌نیافته شاهین‌دژ و مهاباد در مقایسه با شهرستان‌های توسعه‌یافته‌تر
اقتصادی	تقویت رشد و توسعه اقتصادی استان	بهبود نرخ اشتغال کل و نرخ اشتغال زنان در کل استان با تأکید بیشتر در شهرستان‌های تکاب، شاهین‌دژ و ماکو بهبود کارایی جمعیت فعال استان و ایجاد اشتغال پایدار در نقاط مختلف و محروم استان، توانمندسازی روستایان و بهبود بازار و زیرساخت‌های بازاریابی محصولات کشاورزی؛ افزایش اعتبارات و تسهیلات بانکی در شهرستان‌های بوکان، پیرانشهر، تکاب، سردشت و شاهین‌دژ جهت حمایت از فعالان بخش‌های اقتصادی

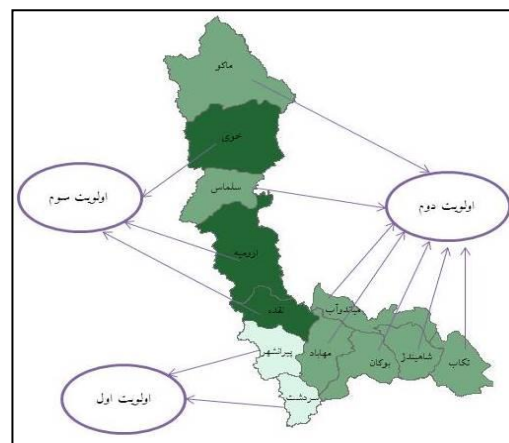
مأخذ: نگارندگان

نتیجه‌گیری

نتایج مطالعات شهرستان‌های استان بر اساس سطح برخورداری از نظر شاخص‌های ۲۳ گانه مختلف فرهنگی-اجتماعی، کالبدی-زیربنایی و اقتصادی نشان می‌دهد که استان آذربایجان غربی علی‌رغم جهت‌گیری سیاست‌های دولت در جهت کاهش شکاف فقر و محرومیت بین شهرستانهای استان و تغییر

اولویت دوم: برای شهرستان‌های سلماس، ماکو، میاندوآب، تکاب، مهاباد، بوکان و شاهین‌دژ با توجه به وضعیت این شهرستان‌ها در هریک از شاخص‌ها و قرار گرفتن در گروه شهرستان‌های محروم، این شهرستان‌ها در اولویت دوم از نظر سیاست‌گذاری جهت توسعه و ارتقا توانمندی قرار دارند.

اولویت سوم: با توجه به اینکه شهرستان‌های ارومیه، خوی و نقده به‌عنوان شهرستان‌های برخوردار شناخته شده‌اند و وضعیت این شهرستان‌ها در شاخص‌های موردبررسی مطلوب است این شهرستان‌ها در اولویت سوم از نظر سیاست‌گذاری جهت توسعه قرار دارند.

شکل (۱۷): اولویت‌بندی شهرستان‌ها از نظر سیاست‌گذاری مأخذ: نگارندگان

۳-۵ راهبردها و برنامه‌های اقدام

در این مرحله با استفاده از نتایج مرحله شناخت و تحلیل و همچنین نتایج جداول ۵ و ۶ به تدوین راهبردها و برنامه‌های اقدام جهت رسیدن به چشم‌انداز و در نتیجه همگرایی بیشتر شهرستان‌های استان پرداخته می‌شود.

جدول (۷): راهبردها و برنامه‌های اقدام جهت رسیدن به چشم‌انداز استان

حوزه	راهبرد	برنامه‌های اقدام
------	--------	------------------

(Local Indicators of Spatial Association)
Analysis.

ERYURT, M. A. & KOÇ, İ. ۲۰۱۳. Child ۹.
poverty and regional disparities in
Turkey. *The Turkish journal of pediatrics*,
۵۵, ۱۴۰.

GORDON, D. ۲۰۰۶. The concept and ۱۰.
measurement of poverty. *Poverty and
Social Exclusion in Britain. The
Millennium Survey, Policy Press, Bristol*,
۲۹-۶۹.

HAKIZIMANA, J.-M. & GEYER, H. Socio- ۱۱.
economic inequality in South Africa
according to different disparity indices.
ERSA conference papers, ۲۰۱۴. *European
Regional Science Association*.

KOO, J. & LEE, H. ۲۰۱۵. Regional ۱۲.
capability and regional disparity: a
conceptual framework and applications
within Korea. *International Review of
Public Administration*, ۱-۱۵.

KUTSCHERAUER, A. ۲۰۱۰. Regional ۱۳.
disparities in regional development of
the Czech Republic. *Disparities in
country regional development-concept,
theory, identification and assessment*
[online].[cit. ۲۰۱۲-۰۴-۲۹].

ROBEYNS, I. ۲۰۰۵. The Capability ۱۴.
Approach: a theoretical survey. *Journal
of Human Development*, ۶, ۹۳-۱۱۷.

جایگاه بعضی شهرستان های به لحاظ برخورداری از شاخص
های مختلف توسعه هنوز هم الگوی مرکز - پیرامون مشهود
بوده و همچنان با مشکل نابرابری منطقه ای مواجه هستیم.
شهرستان های سردشت و پیرانشهر در هر ۳ دوره سرشماری
محرومترین شهرستان های استان بوده و تغییری در جایگاه آنها
روی نداده است. همچنین می توان گفت بیشتر شهرستان های
محروم به لحاظ جغرافیایی در جنوب استان متمرکز شده اند.
بنابراین در جهت رفع محرومیت های موجود میاست شهرستان
های جنوب استان با تاکید بر شهرستان های سردشت و پیرانشهر
به عنوان اولویت اول در برنامه ریزی های توسعه مورد توجه
قرار گیرند.

منابع

۱. سرور، رحیم، عشقی چهاربرج، علی، علوی، سعیده.
(۱۳۹۵). اقتصاد فضا و نابرابری های منطقه ای؛ نمونه
موردی: استان اردبیل. فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه
ریزی منطقه ای، ۶(۲۴)، ۵۹-۷۲

۲. خداداد کاشی، ف. ۱۳۸۱. اندازه گیری شاخص های فقر
در ایران. گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی.

۳. سن، آ. ۱۹۹۹. توسعه یعنی آزادی. نشرنی.

۴. مرکز آمار ایران. www.amar.org.ir

۵. مرکز آمار ایران ۱۳۹۰. سالنامه آماری استان آذربایجان
غربی.

۶. معصومی اشکوری ۱۳۸۵. اصول و مبانی برنامه ریزی
منطقه ای. انتشارات پیام.

۷. طاهر پریزادی، حجت میرزاده ۱۳۹۷، توسعه منطقه ای
در ایران با رویکرد عدالت توزیعی

۸. ÇELEBİOĞLU, D. F. ۲۰۱۵. Regional
Disparity and Clusters in Turkey: A Lisa

Spatial analysis of poverty and deprivation with the approach of empowerment case study: West Azerbaijan province, Iran

The identity of most regions in developing countries is marked by imbalances in the distribution of facilities, the emergence of informal settlements, poverty and inequality. One of the reasons of poverty and deprivation is using the theory of growth pole and development, which results in the country's resources being concentrated in one or more points and other regions remaining on the margins. Problems of regional inequality often arise in areas where individual freedoms are limited to achieving what people want to do, so efforts to alleviate poverty and deprivation is correlated with increasing people's capabilities. This article firstly examines the inequality of the cities of West Azerbaijan province and ranks their deprivation based on ۲۲ different socio-cultural, infrastructural and economic indicators. Then, in order to improve the capability of the cities of the province, the proposed vision is determined. The vision is in fact the summary of investigating of current situation, analysis of the capabilities and deprivation of West Azerbaijan with the focus on improving the capacity of the province. Finally, using the results of analysis, strategies and action plans are formulated to achieve the vision and, as a result, the convergence of most cities in the province. Based on results of this study, the southern half of the province is deprived and semi-deprived, and the central areas are relatively developed and the northern areas of the province are semi-deprived, which have been considered in prioritizing strategies and action plans.

Keywords: Poverty, Deprivation, Empowerment, Regional Inequality